

ЗОВНІШНЬОТОРГОВЕЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ (ОСОБЛИВОСТІ ДОКТРИНАЛЬНОГО ТА ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ)

Статтю присвячено дослідженню особливостей правового регулювання зовнішньоторговельної діяльності з точки зору доктринального та законодавчого підходів. Автором проаналізовано вихідні поняття зовнішньоторговельної політики, визначено її основні складові, а також охарактеризовано інструменти регулювання зовнішньої торгівлі, у тому числі, митні тарифи.

Ключові слова: зовнішня торгівля, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоторговельна діяльність, зовнішньоекономічна політика.

Постановка проблеми. З усталених позицій вітчизняних представників економічних наук (які в подальшому часто матеріалізуються в конструкції правових норм у разі їх запозичення з рівня доктринальних наукових праць) зовнішньоторговельна діяльність (далі – ЗТД) являє собою комплекс системують факторів, покладених в основу єдиного технологічного процесу виробництва і реалізації експортної продукції у відповідності з обраною суб'єктом господарювання зовнішньоекономічною стратегією, а також формами і методами роботи на зарубіжних ринках.

Аналіз останніх досліджень. Вивченню питань правового регулювання зовнішньоторговельної діяльності свої праці присвятили так вітчизняні й зарубіжні представники юридичної та економічної наук, як Бачило І., Задихайло Д., Клещова С., Карвацка Н., Саркісян Л., Ставицький Л. та ін.

Мета статті – визначити особливості правового регулювання зовнішньоторговельної діяльності.

Виклад основного матеріалу. ЗТД здійснюється, як правило на рівні підприємств (інколи-це фізичні особи-підприємці). Вихідний принцип ЗТД – комерційний розрахунок на основі господарської і фінансової самостійності і самооплатності. ЗТД –сфера підприємництва в системі міжнародного обміну товарами, послугами, роботами, інформацією і результатами інтелектуальної діяльності, пов'язана з підготовкою і здійсненням зовнішньоторговельних операцій і угод. В якості особливих режимів ЗТД розглядають транскордонну торгівлю і вільні економічні зони.

Кожна держава світу в рамках участі у зовнішньоекономічних відносинах (як безпосередньо так і через національних суб'єктів ЗТД) провадить зовнішньоекономічну політику, у тому числі і в сфері зовнішньої торгівлі. Зовнішньоекономічна політика держави – це діяльність держави, спрямована на розвиток і регулювання економічних відносин з іншими країнами. Здійснення зовнішньоекономічної політики передбачає визначення стратегічних цілей держави у зовнішньоекономічних відносинах загалом і з окремими країнами та групами країн, а також вироблення методів і засобів, що забезпечують досягнення поставлених цілей і збереження згодом досягнутих результатів. Зовнішньоекономічна політика націлена на всю сукупність зовнішньоекономічної діяльності, відмінною ознакою якої є міжнародна купівля-продаж товарів і послуг, а також міжнародне переміщення матеріальних, грошових, трудових та інтелектуальних ресурсів. Зовнішньоекономічна політика нерозривно пов'язана з внутрішньою економічною політикою держави. Тому її зміст обумовлено тими завданнями розширеного відтворення, які країна вирішує в рамках свого національного господарства. Можна стверджувати, що головним завданням здійснюваної зовнішньоекономічної політики держави є створення сприятливих зовнішніх економічних умов для розширеного відтворення всередині країни. В рамках загальної зовнішньоекономічної політики держава здійснює:

а) зовнішньоторговельну політику – це регулювання державою експортних та імпорتنих операцій;

б) політику стимулювання експорту – політика, спрямована на реалізацію на зовнішніх ринках товарів, щодо яких країна має економічні переваги, стимулювання змагальності вітчизняних підприємств із зарубіжними, підвищення серійності вітчизняного виробництва конкурентоспроможної продукції з метою розширення її експорту (на зовнішні ринки);

в) політику регулювання ввезення і вивезення капіталів. Характерною особливістю руху капіталу на сучасному етапі є включення все більшого числа країн у процес експорту та імпорту капіталів. При цьому більшість країн світового ринкового господарства одночасно виступають і в ролі експортерів, і в ролі імпортерів капіталовкладень. Вплив розвинутих держав на рух капіталів здійснюється, наприклад, шляхом стимулювання експорту-імпорту капіталу на національному і міждержавному рівнях;

г) валютну політику – має за мету підтримання економічної стабільності і створення міцної основи для розвитку міжнародних економічних відносин шляхом впливу на валютний курс та на операції обміну валюти;

д) митну політику – це комплекс заходів, здійснюваних з метою забезпечення найбільш ефективного використання інструментів митного контролю та регулювання товарообміну на митній території, участі у реалізації торговельно-політичних завдань щодо захисту внутрішнього ринку, стимулювання розвитку національної економіки;

е) політику вільної торгівлі (free trade) – політика мінімального державного втручання у зовнішню торгівлю, яка розвивається на основі вільних ринкових сил попиту та пропозиції.

Суть такої політики полягає в тому, що митні органи беруть на себе зобов'язання лише щодо реєстрації продукції, яка перетинає кордони країни. Ціна на товари і послуги формується співвідношенням попиту та пропозиції на міжнародному ринку, і більше ніякі фактори на неї не впливають;

є) політику протекціонізму (protectionism) – державна політика захисту внутрішнього ринку від іноземної конкуренції шляхом використання тарифних і нетарифних інструментів торгової політики.

В умовах ринкових відносин сукупність економічних функцій держави реалізується через механізм державного регулювання. Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності – це певна міра втручання адміністративних органів держави у підприємницьку діяльність шляхом використання різних форм і методів переважно економічного характеру. Головна мета державного регулювання полягає у вирішенні проблем і усуненні протиріч в рамках механізму вільної конкуренції.

Класичним інструментом регулювання зовнішньої торгівлі є митні тарифи, які належать за характером своєї дії до економічних регуляторів.

Митний тариф – це систематизований перелік мит, якими обкладаються товари при імпорті, а в окремих випадках при експорті з даної країни. При цьому мито виконує функцію податку, який стягується при перетині товаром митного кордону, який підвищує ціну імпортованих (експортованих) товарів і тим самим чинить вплив на обсяг і структуру зовнішньоторговельного обороту. В результаті цього митні тарифи залишаються одним з найважливіших інструментів державного регулювання зовнішньої торгівлі, що дозволяє здійснювати з його допомогою захист національних виробників від іноземної конкуренції.

Митно-тарифне регулювання відображає принципи державної зовнішньоторговельної політики – протекціоністський, фіскальний, ліберально-преференційний.

Нетарифне регулювання – це встановлювана державою система заборон та обмежень на ввезення та вивіз товарів та транспортних засобів з метою захисту внутрішнього ринку та економічних інтересів країни. Нетарифні регулятори – це адміністративні важелі впливу держави на зовнішню торгівлю. У складі нетарифних обмежень виділяють кількісні та не кількісні регулятори. Нетарифні методи регулювання поділяються на кількісні методи і методи прихованого протекціонізму. Кількісні обмеження (quantitative restrictions) – адміністративна форма нетарифного державного регулювання торговельного обороту, що визначає кількість і номенклатуру товарів, дозволених до експорту або імпорту. Кількісні обмеження включають в себе квотування (контингентування), ліцензування і «добровільне» обмеження експорту. Способи прихованого протекціонізму встановлюються та визначаються, як правило, в актах національного законодавства держави.

Державне регулювання зовнішньоторговельної діяльності здійснюється переважно на основі наступних принципів:

1) принцип обґрунтованості та об'єктивності застосування заходів державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності – вимагає їх реалізації на виключно науковій і практичній основі, що передбачає всебічне та повне вивчення структури та обсягу експорту та імпорту, ступеня їх впливу на внутрішній ринок і т. і.;

2) принцип виключення невиправданого втручання держави або її органів у зовнішньоторговельну діяльність – розкриває публічно-правову складову конституційного принципу свободи здійснення під-

приємницької та іншої, не забороненої законом економічної діяльності в сфері зовнішньої торгівлі, розкриваючи особливості взаємовідносин держави і суб'єктів підприємництва в цій сфері;

3) принцип єдності системи державного регулювання зовнішньоторговельної діяльності – впливає з єдності здійснюваної в державі зовнішньоторговельної політики, передбачає застосування однакових форм і методів впливу на здійснення зовнішньоторговельної діяльності, включаючи встановлення вимог до її учасників, і знаходить відображення, зокрема, в розподілі сфер її ведення і повноважень органів державної влади у цій сфері. З інституційної точки зору його реалізація означає наявність системи органів державної влади загальної та спеціальної компетенції, уповноважених здійснювати державне регулювання в цій сфері, а з правової – наявність єдиної нормативної правової бази здійснення зовнішньоторговельної діяльності.

Таким чином, можна зробити висновок, що головним регулятором торгівлі завжди був ринок, де панують закони попиту та пропозиції. Однак, на практиці незамінним виявляється державний вплив на процеси товарного обігу. Потреба у ньому виникає хоча б тому, що саме держава здатна захищати інтереси власних товаровиробників, гарантувати захист конкуренції, життя і здоров'я громадян, забезпечення інших законних інтересів суспільства. При цьому важливо визначити межі допустимого втручання у процеси, що відбуваються в економіці, в тому числі у зовнішньоторговельній діяльності, задля того, щоб не знизити ефективність ринкових механізмів регулювання. Цілі торговельної політики в даний час визначаються досить широко, і охоплюють не лише створення сприятливих умов для національних експортерів, імпортерів, виробників та споживачів товарів і послуг, але і посилення позицій держави у глобальній економіці, поліпшення якісних параметрів зовнішньоекономічної діяльності, підвищення внеску зовнішньоекономічної сфери в модернізацію національного господарства.

Стосовно України слід зауважити, що сучасна державна політика у досліджуваній сфері цілком вписується в рамки політики неолібералізму, яка притаманна більшості демократичних держав світу. Політика неолібералізму в цілому заперечує участь держави як активного суб'єкта управління економічними процесами, але необхідність досягнення бажаного стану розвитку економіки (особливо щодо підвищення її конкурентоспроможності на зовнішніх ринках) потребує від державного апарату розроблення та реалізації заходів, спрямованих на підтримання належного стану функціонування економічної системи.

Можна стверджувати, що Україна після здобуття незалежності перетворилася на активного учасника глобальних торгово-економічних процесів, що й зумовило необхідність трансформації адміністративно-командної моделі управління суспільними процесами в ліберальну. Подальший рух у бік європейської спільноти та входження в орбіту економічно розвинених держав потребує від України прийняття нової парадигми побудови публічно-політичних процесів. Тому важливим, на нашу думку, є те, щоб економічна система держави вибудовувалася на основі нової системи ціннісних орієнтирів та програмних вимог. Усе це може привести до появи нової якості управлінської діяльності ліберального спрямування, коли економічна система перетвориться не лише на об'єкт регулювання, але й на безпечне й ефективне середовище функціонування суб'єктів господарювання, які є першоосновою економічної системи будь-якої держави світу.

У цьому зв'язку І. Л. Бачило зауважує, що держава – не сторонній предмет, а інструментарій, засіб вибору адекватних прийомів організаційної дисципліни суспільства (1). Ця теза найбільш влучно та повноцінно відображає зміст політики правового забезпечення зовнішньоторговельної діяльності – створення умов функціонування економічної системи держави в спосіб, який із мінімальним імперативним втручанням забезпечить бажаний рівень розвитку зовнішньоторговельних відносин за рахунок синергетичного ефекту від поєднання державно-управлінського впливу, ініціативної діяльності суб'єктів господарювання та інститутів громадянського суспільства, спрямованих на досягнення цілей економічного правопорядку, орієнтиром якого є певний бажаний стан розвитку економіки держави.

На сьогодні держава як певне організаційне інституціалізоване утворення має змогу реалізовувати власну політику правового забезпечення досліджуваних відносин сукупністю методів та форм правового й організаційно-нормативно-правового впливу, який утворює інструментарій державного регулювання. Утім, необхідно підкреслити, що така політика оформлюється у вигляді відповідних програм та нормативно-правових актів, затверджених та легітимізованих різними органами державної влади, що свідчить про комплексність державної політики у даній сфері. Тобто механізм (система) правового забезпечення зовнішньоторговельних має розгалужену структуру, яка базується на економічних законах, способах виробництва та організації функціонування економіки держави, розміщенні продуктивних сил тощо. Однак вихідним слід уважати правове забезпечення, створення належного рівня законодавчого

закріплення основних засад функціонування економічної системи та меж впливу держави на суб'єктів господарювання в процесі досягнення визначених же державою стандартів здійснення зовнішньоторговельної діяльності.

Як слушно зауважує Д. В. Задихайло, «державна повинна створити умови для розвитку економічної системи. Ці умови мають дотримуватися всіма учасниками економічних процесів, в тому числі і самою державою. При цьому державна політика не обмежується встановленням стандартів та вимог, вона повинна бути утилітарною та практичною з точки зору того набору механізмів і засобів, які нею передбачаються» (2). У контексті зазначеного вище, ми розуміємо що держава створює умови та стимули для розвитку економічних процесів та розкриття суб'єктами господарювання власного потенціалу, але й при цьому держава повинна визначати межі потенційного втручання в процеси економічного розвитку з метою оперативного та дієвого забезпечення нової якості економічних відносин.

У цьому контексті цікавою видається точка зору О. В. Ставицького, що «правова регламентація господарської діяльності повинна спрямовуватись на закріплення в законодавстві економічно і морально обґрунтованих принципів її функціонування в умовах конкуренції, тобто виходячи з принципу рівності форм власності та суб'єктів господарювання. Разом із тим, досвід свідчить, що на саморегульований механізм ринку не можна повністю покладатися, без контролю та допомоги з боку держави він не є дієвим» (3). Держава не «допомагає» буквально, але формує таку архітектуру господарських та економічних процесів, яка максимально об'єктивує необхідність еволюціонування суб'єктів господарювання та їх власного прагнення до підвищення

стандартів діяльності. Крім того, держава засобами стимулювання та мотивації також спрямовує діяльність суб'єктів господарювання в такому напрямку, який дає змогу говорити про перманентність їх розвитку.

Разом із тим, ми стверджуємо, що така установча функція держави є однією з, а не ключовою чи навіть першочерговою щодо мети забезпечення бажаного стану розвитку зовнішньоторговельних відносин. Держава дійсно визначає основні засади та принципи регулювання і навіть саморегулювання економічної системи, але в той же час держава не обмежує себе у спробах активізації економічного розвитку, інтенсифікації господарських процесів, покращення інвестиційного та іншого клімату національної економіки.

Висновки. Таким чином, формування й реалізація державної політики в досліджуваній сфері передбачає можливість та необхідність (не абсолютну) втручання держави в економічні процеси з метою створення дієвої та ефективної системи забезпечення зовнішньоторговельної діяльності. Виконання цього завдання можливе лише за умови стратегічного планування та концептуалізації засад державно-управлінського впливу, що, власне, і є змістом та сутністю державної економічної політики загалом та державної політики у сфері забезпечення зовнішньоекономічної діяльності зокрема.

Розуміння цієї проблематики та подальше вирішення цих актуальних питань на доктринальному (в подальшому – законодавчому) рівнях дозволить державі бути активним учасником зовнішньоторговельних відносин, а отже – забезпечити національних учасників цих відносин потенційними ринками збуту товарів, робіт, послуг, ефективно конкурувати на цих зовнішніх ринках.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бачило И. Л. Информационное право: учебник для академического бакалавриата. 5-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2016. 419 с.
2. Задихайло Д. В. Господарсько-правове забезпечення економічної політики держави : монографія. Харків: Юрайт, 2012. 456 с.
3. Ставицький О. В. Порядок та умови застосування окремих засобів державного регулювання господарської діяльності у державному секторі економіки. *Форум права*. 2013. № 1. С. 954-961.
4. Омельченко А. Шляхи вдосконалення та розвитку законодавства України про зовнішньоекономічну діяльність. *Право України*. 2011. № 6. С. 23–29.
5. Юшина С. І. Сучасний стан та деякі колізії правового регулювання зовнішньоекономічної діяльності в Україні. *Вісник господарського судочинства*. 2009. № 1. С. 54–58
6. The Theoretical Aspects of Foreign Economic Activity. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/722/1/031-074-075.pdf>
7. Foreign Economic Activity As a Source of Economic Growth) (February 11, 2019). URL: <https://ssrn.com/abstract=3339331> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3339331>.

REFERENCES

1. Bachilo I. L. (2016). *Informatsionnoye pravo: uchebnik dlya akademicheskogo bakalavriata*. Moskva : Izdatelstvo Yurayt [in Russian].
2. Zadykhailo D. V. (2012). *Hospodarsko-pravove zabezpechennia ekonomichnoi polityky derzhavy*. Kharkiv: Yurait [in Ukrainian].
3. Stavyskyi O. V. (2013). Poriadok ta umovy zastosuvannya okremykh zasobiv derzhavnoho rehuliuвання hospodarskoi diialnosti u derzhavnomu sektori ekonomiky. *Forum prava – Forum of Law*, 1, 954–961 [in Ukrainian].
4. Omelchenko A. (2011). Shliakhy vdoskonalennia ta rozvytku zakonodavstva Ukrainy pro zovnishnoekonomichnu diialnist. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 6, 23–29 [in Ukrainian].
5. Yushyna S. I. (2009). Suchasnyi stan ta deiaki kolizii pravovoho rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v Ukraini. *Visnyk hospodarskoho sudochynstva – Bulletin of commercial litigation*, 1, 54–58 [in Ukrainian].
6. The Theoretical Aspects of Foreign Economic Activity. URL: <http://reposit.nupp.edu.ua/bitstream/PoltNTU/722/1/031-074-075.pdf> [in English].
7. Foreign Economic Activity As a Source of Economic Growth. (February 11, 2019). URL: <https://ssrn.com/abstract=3339331> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3339331> [in English].

БЕЛОУСОВ ЕВГЕНИЙ

доктор юридический наук, доцент, доцент кафедры права Европейского Союза Национального юридического университета имени Ярослава Мудрого, ведущий научный сотрудник НИИ правового обеспечения инновационного развития Национальной академии правовых наук Украины

ВНЕШНЕТОРГОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ (ОСОБЕННОСТИ ДОКТРИНАЛЬНЫЕ И ПРАВОВОГО ОБЕСПЕЧЕНИЯ)

Статья посвящена исследованию особенностей правового регулирования внешнеторговой деятельности с точки зрения доктринального и законодательного подходов. Автором проанализированы исходные понятия внешнеторговой политики, определены ее основные составляющие, а также охарактеризованы инструменты регулирования внешней торговли, в том числе, таможенные тарифы.

Ключевые слова: внешняя торговля, внешнеэкономическая деятельность, внешнеторговая деятельность, внешнеэкономическая политика.

BILOUSOV EVGEN

2nd PhD, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Law of the European Union of the Yaroslav Mudryi National Law University, Leading Researcher of the Scientific and Research Institute of Providing Legal Framework for the Innovative Development National Academy of Law Sciences of Ukraine

FOREIGN TRADE ACTIVITY (FEATURES OF DOCTRINAL AND LEGAL SUPPORT)

Problem setting. The article is devoted to the study of the peculiarities of the legal regulation of foreign trade in terms of doctrinal and legislative approaches. The author analyzes the basic concepts of foreign trade policy, identifies its main components, as well as describes the tools for regulating foreign trade, including customs tariffs.

Analysis of recent research and publications. Both domestic and foreign representatives of legal and economic sciences, such as Bachylo I., Zadykhailo D., Kleshchova S., Karvatska N., Sarkisyan L., Stavysky L. and others, devoted their works to the study of the legal regulation of foreign trade.

Article's main body. Presenting main material. CTD is carried out, as a rule, at the level of enterprises (sometimes they are natural persons-entrepreneurs). The initial principle of the CTD is a commercial calculation based on economic and financial independence and self-payment. CTD – the sphere of entrepreneurship in the system of international exchange of goods, services, works, information and results of intellectual activity, related to the preparation and implementation of foreign trade operations and agreements. Cross-border trade and free economic zones are considered as special regimes of the CTD.

Each country of the world in the framework of participation in foreign economic relations (both directly and through national entities of the CTD) pursues foreign economic policy, including in the field of foreign trade. The foreign economic policy of the state is the activity of the state aimed at the development and regulation of economic relations with other countries. The implementation of foreign economic policy involves defining the strategic goals of the state in foreign economic relations in general and with individual countries and groups of countries, as well as developing methods and tools to achieve the goals and preserve the results achieved later. Foreign economic policy is aimed at the whole set of foreign economic activity, the hallmark of which is the international purchase and sale of goods and services, as well as the international movement of material, monetary, labor and intellectual resources. Foreign economic policy is inextricably linked with the domestic economic policy of the state. Therefore, its content is due to the tasks of expanded reproduction, which the country solves within its national economy. It can be argued that the main task of the foreign economic policy of the state is to create favorable external economic conditions for expanded reproduction within the country. Within the framework of the general foreign economic policy the state carries out:

- a) foreign trade policy – is the state regulation of export and import operations;
- b) export promotion policy – a policy aimed at selling in foreign markets goods for which the country has economic advantages, stimulating the competitiveness of domestic enterprises with foreign ones, increasing the serial production of competitive products in order to expand its exports (to foreign markets);
- c) the policy of regulating the import and export of capital. A characteristic feature of capital movements at the present stage is the inclusion of an increasing number of countries in the process of export and import of capital. At the same time, most countries of the world market economy simultaneously act as exporters and importers of investments. The influence of developed countries on the movement of capital is carried out, for example, by stimulating the export-import of capital at the national and interstate levels;
- d) monetary policy – aims to maintain economic stability and create a solid foundation for the development of international economic relations by influencing the exchange rate and currency exchange operations;
- e) customs policy is a set of measures taken to ensure the most effective use of instruments of customs control and regulation of trade in the customs territory, participation in trade and policy tasks to protect the domestic market, stimulate the national economy;
- f) free trade policy – a policy of minimal government intervention in foreign trade, which develops on the basis of free market forces of supply and demand.

Conclusions and prospects for the development. The formation and implementation of state policy in the study area involves the possibility and necessity (not absolute) of state intervention in economic processes in order to create an effective and efficient system of foreign trade. Fulfillment of this task is possible only under the condition of strategic planning and conceptualization of the principles of state-administrative influence, which, in fact, is the content and essence of state economic policy in general and state policy in the field of foreign economic activity in particular.

Understanding this issue and further resolving these pressing issues at the doctrinal (hereinafter – legislative) levels will allow the state to be an active participant in foreign trade relations, and thus – to provide national participants in these relations with potential markets for goods, works and services, to compete effectively in these foreign markets.

Keywords: foreign trade, foreign economic activity, foreign trade activity, foreign economic policy.

Білоусов Є. М. Зовнішньоторговельна діяльність (особливості доктринального та правового забезпечення). *Право та інноваційне суспільство*: електрон. наук. вид. 2020. № 1 (14). URL: <http://apir.org.ua/wp-content/uploads/2020/06/Bilousov14.pdf>.